

Рис.1. Діаграма домінуючих копінг-стратегій (за методикою Д.Амирхан)

На основі цих результатів можна зробити висновок, що більшість досліджуваних використовують у боротьбі зі стресом конструктивні копінг-стратегії, тобто можна стверджувати, що проведення антистресової «терапії» мало значущий вплив на їх вибір.

Аналіз виконаних малюнків досліджуваних (за графічною психодіагностичною методикою «Людина під дощем» Е.Романової і Т.Ситько) також показав, що більшість із них намагаються долати складну ситуацію шляхом раціонального вирішення проблеми та шляхом пошуку соціальної підтримки у найближчого оточення.

На основі цих даних можна стверджувати, що висунута в експерименті гіпотеза підтвердилася.

Висновки. Отже, як бачимо є багато різних точок зору з приводу сутності таких понять як стрес, стресостійкість, копінг, копінг-стратегії, кожна з яких відображає багатогранність цих феноменів. Дослідження проблеми стресостійкості та копінг-стратегій має дуже велике значення для кожної людини, оскільки дає можливість накопичувати новий досвід з управління собою в моменти складних життєвих ситуацій, а також дає можливість конструктивно долати їх. На завершення хотілося би процитувати слова Г. Сельє, який говорив: «Нехай для Вас стрес буде ароматом і смаком життя!».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апчел В. Я. Стресс и стрессоустойчивость человека / В. Я. Апчел, В. Н. Цыган. – СПб.: Издательство «Правда», 1999. – 86 с.
2. Бодров В. А. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов / В. А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
3. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В. А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 528 с.
4. Брайт Д. Стресс. Теории, исследования, мифы / Д. Брайт, Ф. Джонс. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 352 с.
5. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2009. – 251 с.
6. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж Гринберг. – [7-е изд.]. – СПб.: Питер, 2002. – 496 с. – (серия «Мастера психологии»).
7. Кинан К. Управление стрессом / К. Кинан. – М.: Эксмо, 2006. – 34с.
8. Общая психология / [под ред. В. В. Петухова]. – СПб.: Питер, 2007. – 668с.
9. Панченко Л.Л. Стресс. Хрестоматия / Л. Л. Панченко. – Владивосток: Мор. гос. ун-т, 2003. – 120 с.
10. Самоукина Н. В. Психология оптимизма / Н. В. Самоукина. – М.: Издательство Института психотерапии, 2001. – 240 с.
11. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – М.: Прогресс, 1982. – 68 с.
12. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции / Ю. В. Щербатых. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с. – (серия «Учебное пособие»).

Шафарусь Л.

Науковий керівник – доц Олексюк Н.С.

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ, ЯКА ОПИНИЛАСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Актуальність проблеми. Зміцнення суспільства передбачає подальший розвиток сім'ї та сімейних відносин як необхідної умови розвитку держави, бо міцна сім'я – одна з найважливіших підвалин суспільства. У зв'язку з цим актуалізуються питання про соціально-

педагогічну роботу з сім'єю, сім'ями з дітьми, покращення якості сімейного виховання, відновлення та закріплення сімейних традицій, підвищення відповідальності за підготовку молодого покоління до самостійного життя та праці, вдосконалення його духовного, морального та культурного рівнів.

Сім'я, зміст і особливості соціально-педагогічної роботи з різними типами сімей неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Так, особливості функціонування різних типів сімей розглянуті у працях Т. Бондарчук, О. Волошок, Т. Кравченко; налагодження сімейної взаємодії і сімейного спілкування як вагомого чинника життєздатності сім'ї досліджували В. Заслуженюк, В. Семиченко, Т. Яркіна. У роботах З. Зайцевої значна увага приділяється дослідженню функцій та параметрів сучасної сім'ї, І. Звереві – типології сімей, А. Капської – принципам соціально-педагогічної роботи з сім'ями, Н. Сейко – її напрямам, І. Трубавіної – технологіям роботи з сім'ями різних типів. Проте вирішення проблем сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах залишається малодослідженою проблемою у зв'язку із різноманітністю цих обставин та наявністю значної кількості форм і методів допомоги сім'ї з мінімізації чи подолання їх впливу.

Враховуючи актуальність проблеми, її малодослідженість, **метою** нашої статті є розкрити зміст соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах, а її **завданнями** – виділити основні напрями роботи соціального педагога, обґрунтувати її етапи, а також проаналізувати технології, форми та методи надання допомоги означеній категорії сімей.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» [1], складні життєві обставини – це обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність сім'ї, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). До наслідків впливу складних життєвих обставин на функціонування сім'ї відносимо: дезорганізацію сім'ї (порушення її структури, або функціонування); кризи сім'ї; крах сім'ї.

На основі аналізу наукових джерел [2; 3; 5] та досвіду практичної роботи можемо стверджувати, що основними напрямками соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах є робота щодо стабілізації сімейних стосунків, допомога батькам у розв'язанні проблем сімейного виховання, сімейна психотерапія тощо. Найпоширенішим видом діяльності соціального педагога з означеною сім'єю є її соціально-педагогічний супровід [4, с. 8].

Соціально-педагогічний супровід сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах – це довготривала допомога сім'ї, спрямована на збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захист та реалізацію прав членів сім'ї у родині і прав сім'ї у суспільстві, створення умов для ліквідації чи можливої компенсації причин неблагополуччя, формування здатності сім'ї самостійно розв'язувати свої проблеми, виконувати функції, реалізовувати свої соціальний та виховний потенціали [4, с. 23]. Соціально-педагогічний супровід здійснюється, як правило, після реабілітаційних заходів з членами сім'ї для попередження рецидивів неблагополуччя; надання можливостей сім'ї для подолання причин і наслідків дії складних життєвих обставин; навчання самостійному розв'язанню проблем. Саме тому соціально-педагогічний супровід сім'ї можна розглядати як частину соціального супроводу.

Критеріями ефективності соціально-педагогічного супроводу сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах є:

- відновлення виконання сім'єю своїх функцій (репродуктивної, виховної, соціалізуючої, господарсько-побутової, матеріально-економічної, комунікативної, психотерапевтичної, рекреативної);
- відновлення та стабілізація внутрішньосімейних зв'язків (емоційна близькість членів сім'ї, їх спільне проживання, спільне ведення господарства, виховання дітей, юридична реєстрація шлюбу);
- відновлення зв'язків сім'ї з мікро- та макросередовищем [5, с. 58].

На основі аналізу результатів численних наукових досліджень [2; 3; 4; 5], вважаємо, що основними етапами здійснення соціально-педагогічного супроводу сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах є:

- 1) виявлення означеної сім'ї;

2) знайомство з сім'єю, збір інформації про неї, визначення її проблем, формування позитивної мотивації до співпраці з соціальним педагогом;

3) подолання опору окремих членів сім'ї роботі через опосередкований вплив інших членів сім'ї, роз'яснення необхідності роботи, звернення до позитивного в сімейних стосунках, інформування про наслідки бездіяльності, формулювання перспектив;

4) досягнення згоди сім'ї на соціально-педагогічну роботу, заключення контракту про обов'язки сторін;

5) стабілізація та корекція сімейних стосунків, укріплення зв'язків із мікросередовищем, усунення дії несприятливих обставин, розв'язання проблем сім'ї;

6) профілактика рецидивів, спрямування сім'ї на самовизначення і самостійне розв'язання проблем; перевірка результатів роботи через опосередкований чи безпосередній нагляд;

7) вихід соціального педагога з сім'ї; закінчення контракту; аналіз результатів соціально-педагогічного супроводу; розробка рекомендацій щодо подальшого самостійного життя сім'ї.

У процесі соціально-педагогічного супроводу фахівець застосовує технології, спрямовані на досягнення позитивного результату. Соціально-педагогічна технологія роботи з сім'єю – це стандартний комплекс методично описаних і послідовно впроваджених дій та процедур, результатом яких є налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї та забезпечення її гармонійної взаємодії з соціальним середовищем за рахунок адаптації до нього, реалізації та розвитку у ньому [2, с. 69]. Серед соціально-педагогічних технологій роботи з сім'ями слід виокремити три основні групи:

- технології формування свідомості;
- технології організації пізнавальної, практичної діяльності та поведінки;
- технології стимулювання діяльності та поведінки [2, с.72-73].

Різноманітність технологій соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах зумовлюється не лише характером цих обставин, але і розмаїттям форм та методів зменшення чи подолання їх впливу.

Значимо, що форма соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах – це упорядкована певним чином діяльність соціального педагога, яка зумовлюється метою, завданнями, логікою і методами роботи на конкретних етапах його діяльності, в конкретних обставинах і характеризується особливими способами управління, організації та співробітництва з сім'єю [3, с. 47]. Усі форми соціально-педагогічної роботи з сім'ями класифікують за: метою, перспективою, змістом та видами діяльності фахівця, складністю побудови та умовами здійснення, ступенем самостійності учасників, рівнем творчості, характером спілкування, складом і кількістю учасників, тривалістю, місцем застосування [5, с. 21].

Що стосується методів соціально-педагогічної роботи з означеною категорією сімей, то це такі способи організації діяльності фахівця, які призводять до досягнення оптимального результату й забезпечують позитивні зрушення у функціонуванні та розвитку сім'ї. Усі методи соціально-педагогічної роботи з сім'єю поділяються на: загальні, загальнонаукові та спеціальні. Із спеціальних методів виділяємо теоретичні (вивчення документів, аналізу і синтезу, моделювання) і практичні (діагностики, виховання, освіти та ін.) методи [5, с. 91].

Висновки. Таким чином, організація і реалізація соціально-педагогічного супроводу сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах є надзвичайно актуальною соціально-педагогічною та суспільною проблемою. Ефективність її вирішення залежить від багатьох чинників, насамперед: налаштування сім'ї на співпрацю з соціальним педагогом, налагодження ефективної взаємодії між сім'єю та фахівцем, а також від професіоналізму соціального педагога.

Перспектива. Основними шляхами оптимізації змісту соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка опинилася в складних життєвих обставинах, на наш погляд, є: пошук, розробка та впровадження нових ефективних форм та методів подолання складних життєвих обставин та побудова взаємозв'язків сім'ї з мікро- і макросередовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року. – Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – С. 358.
2. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи: [навчальний посібник] / Безпалько О. В., Вайнола Р. Х., Капська А. Й. та ін.; [за ред. проф. А. Й. Капської]. – К.: НДПУ, 2000. – 372 с.
3. Соціальна педагогіка: Підручник. 5-те вид. виправ. та доп. / [За ред. проф. А. Й. Капської]. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 488с.

4. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: [методичний посібник] / І. Д. Зверева та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
5. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: [навчально-методичний посібник] / Капська А. Й., Олексюк Н. С., Калаур С. М., Фалинська З. З. – Тернопіль: Астон, 2010. – 304 с.

Товстожук Т.

Науковий керівник – асист. Свідерська Г. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Постановка суспільної проблеми. На даному етапі розвитку українського суспільства гостро стоїть проблема безвідповідальності. Як відомо, у радянський період серед населення формувалася «антиособистісна» відповідальність, що стало причиною гіпертрофованого розвитку зовнішньої відповідальності за всіх і за все. Зважаючи на те, що колективістський режим лишив свій відбиток у свідомості людей, які на даний момент виховують нове покоління, потрібно впроваджувати нові методи виховання та розвитку особистісних якостей. В першу чергу, це вимагає модернізації вітчизняної освіти, яка за роки незалежності деякою мірою змінила принципи освіти, але не методи виховання. Колишні методи виховання за умов теперішньої всюдозволеності й аморальності руйнують перспективи розвитку відповідальності у наступних поколіннях. Тому важливим постає завдання визначення психологічних умов, за яких формування відповідальності буде гармонійним і ефективним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідників даної тематики цікавлять два основних питання: 1) проблеми розвитку відповідальності – питання, яке привертало увагу як українських, російських дослідників (Л. Божович, З. Борисова, В. Горбачова, О. Гроголева, Л. Дементія, С. Дмитрієва, Т. Іванова, К. Климову, В. Прядеін, Л. Славіну тощо), так і зарубіжних (Х. Айзенка, А. Бандури, А. Блазі, Л. Кольберга, Ж. Піаже, З. Фрейда, Е. Еріксона та ін);

2) формування відповідальності особистості (А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Бех, Т. Веретенко, В. Горovenко, М. Левківський, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Савченко, Н. Огренич, В. Оржеховська та ін.)

Мета статті. Незважаючи на те, що питання відповідальності особистості широко обговорюються як у філософській, так і в психологічній літературі, проблема формування відповідальності не має ще достатнього практичного обґрунтування. Тому, досліджуючи феномен відповідальності, вважаємо за необхідне визначити психологічні умови формування відповідальності у молодшому шкільному віці, що дасть можливість батькам і вчителям обрати правильну стратегію виховання дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як перейти до огляду умов формування відповідальності у молодших школярів, варто спершу ознайомитися із поняттям відповідальності. О.М. Степанов дає наступне визначення відповідальності - це внутрішня саморегуляція і детермінація зрілої особистості, опосередкована ціннісними орієнтаціями, яка виявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних вчинків і їх наслідків та в контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті [8].

Нам імпонує наступне визначення: відповідальність – це особливий вид контролю особистості над власними діями, який формується під впливом суб'єктивного сприйняття зовнішнього світу особистості, а також готовність прийняти і усвідомити усі наслідки і причини змін, що відбулися внаслідок власної діяльності [1, 5, 7, 9].

Щодо напрямів розвитку відповідальності, то російський психолог К.Муздибаєв виділяє такі: від колективної до індивідуальної; від зовнішньої до внутрішньої (усвідомленої, особистісної); перехід відповідальності від ретроспективного плану до перспективного (відповідальність не тільки за минуле, але й за майбутнє); зміну в часі самого суб'єкта відповідальності. За К. Муздибаєвим, розвиток відповідальності характеризується зміною її інстанції: від відповідальності перед дорослими до її інтеріоризації, коли совість стає основним регулятором поведінки [7].

Також Ж.Піаже виділяє об'єктивну відповідальність (характерну для дітей дошкільного віку, тенденції вважати обов'язок і норму такими, що існують незалежно від особистості, тобто незалежно від обставин, за яких здійснюється вчинок), і суб'єктивну відповідальність (після семи років, сутність якої полягає в оцінці дій на основі мотивів та намірів людини, ця відповідальність є частиною «автономної моралі», незалежної від зовнішніх обставин) [9].